
Az orosz imperializmus és a tengeri hatalom – katonai stratégia és felépítés az orosz–japán háború előtt

Oroszország tengeri történelmének vizsgálata sok esetben problémába ütközik és egyben több kérdést is felvethet. Az első problémafelvetés, amivel a kutatóknak meg kell küzdeniük az a hagyományosnak tekinthető geopolitikai nézet, miszerint Oroszország a legtöbb háborúját a szárazföldön vívta, ezért a tenger feletti uralom kérdése nem volt fontos a cári vezetés számára. Ezen gondolat elfogadásához elég csak az ország történelmére és elhelyezkedésére gondolnunk, ugyan Oroszország valóban kiterjedt szárazföldi területtel rendelkezett, azonban ennek ellenére a haditengerészet kérdése is fontos számára. Ha áttekintjük Oroszország földrajzi adottságait, láthatjuk, hogy hatalmas tengerszakaszokkal van körbevéve, azonban a nemzetközi kereskedelem szempontjából oly fontos megfelelő tengeri kijáratokkal vagy kikötőkkel már kevésbé volt szerencsés. Ennek megfelelően történelme során többször is jelentős haditengerészeti erőt épített ki, amely végső soron kevés alkalommal töltötte be sikeresen a neki szánt szerepet.

A fenti hagyományos nézet után, a XIX. századi cári Oroszország tengeri politikájának vizsgálata során a kutatóknak meg kell küzdenie a szakirodalom hiányával, elavult nézetekkel vagy hibás információkkal. Ezeknek köszönhetően az a téves kép alakulhat ki a téma iránt érdeklődőben, hogy a századforduló körüli orosz cári stratégia teljes hozzá nem értésről tett tanúbizonyságot a tengeri harcokkal kapcsolatban, kiváltképpen az orosz–japán háború során. Angol nyelvterületen úgyszintén kevés, és alapvetően haditechnikai jellegű vagy hadtörténeti munkák találhatók, amelyeknek nem volt feltétlenül célja bemutatni a háttérben meghúzódó politika-, diplomácia-

történeti összefüggéseket. Üdvözlendő kivételt képez jelen recenzió tárgya, *Nicholas Papastratigakis* 2011-ben megjelent, a *Russian Imperialism and Naval Power: Military Strategy and the Build-Up to the Russo-Japanese War* című monográfiája. Ugyan viszonylag egy régebbi műről van szó, azonban ez az angol nyelven íródott mű hiánypótlónak tekinthető a maga nemében, rendkívül hasznos segéd-eszköz az orosz–japán háború előtti orosz haditengerészeti stratégiai gondolkodás áttekintésére. Papastratigakis művének legnagyobb értéke az, hogy a kutatók számára új és gazdag forrásokat nyit meg, amelyek korábban elérhetetlenek voltak a számukra, az oroszul nem tudó olvasók tekintetében pedig különösen értékes.

Nicholas Papastratigakis az Athéni Nemzeti és Kapodistrias Egyetem Szlavisztikai Karának tagja/munkatársa, e monográfiájával kapcsolatos kutatásait a London School of Economy and Political Sciences keretében végezte és a művének legfőbb erejét az jelenti, hogy a szerző jelentősen előmozdítja az orosz cári haditengerészet XIX. század végi – XX. század eleji stratégiájának megértését. Papastratigakis levéltári források segítségével hatékonyan árnyalja a korábbi képet, főleg az utókor által csak „*átkozottak utazása*”¹ néven emlegetett Balti Flotta küldetését, amely a fél világot megkerülve a Csuzima-szorosban a történelem egyik leglátványosabb tengeri vereségét mutatta be. Korábbi elméletek szerint az orosz–japán háború mutatta meg az orosz vezetés hozzá nem értését egy modern háború sikeres megvívásához, azonban Papastratigakis sikeresen felmenti az Orosz Haditengerészet vezérkarát a fenti vád alól, kutatási eredményei alátámasztják, milyen stratégiai dilemmával kellett szembe nézniük. Nem szabad elfelejtenünk, hogy az Orosz Haditengerészetnek egyszerre három hadszíntéren is helyt kellett állnia: a Balti-tengeren, a Fekete-tengeren és a Távols-Keleten. A szerző egyértelművé teszi, hogy 1898-ig a Csendes-óceán térsége harmadlagos fontosságú volt, a vezérkar számára a legnagyobb veszélyt a folyamatosan erősödő német haditengerészet jelentette, különösképpen azért, mert a cári főváros a Balti-tengerről kiindulva közvetlenül támadható volt. Itt fontos leszögezni azt is, hogy a XIX. században az orosz stratégiai

1 A. Sz. Novikov-Priboj: Csuzima. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1982

gondolkodásban kiemelt figyelmet élvezett a Boszporusz elfoglalása, ami miatt a Fekete-tengeri Flotta fontos szerepet játszott egy konfliktus során.

Papastratigakis módszeresen bemutatja, hogy az orosz haditengerészet tervezési és beszerzési prioritásai egyszerre tükrözték azt a vágyat, hogy a hajók számában legalább azonos szinten legyenek a fő riválisokkal szemben, ugyanakkor mindhárom hadszíntéren össze tudják hangolni a különálló flották szerepét. Az infrastruktúra hiánya miatt a cári haditengerészet soha nem tudott kiépíteni erőfölényt egyik flottánál sem, s az aktuális külpolitikai viszonyok miatt az egyes hadszínterek tervezése kihatással volt a többire is. Nem könnyítette meg a vezérkar munkáját az sem, hogy a XX. század második felében a világ legtöbb haditengerészeténél változott a stratégiai gondolkodás, így a korábbi nagy hajókra épülő döntő ütközet helyett a kisebb és gyors hajókra épülő, kereskedelmet támadó stratégia került előtérbe. A század legvégére megint változott a haditengerészetek felépítése új, korábban nem látott méretű páncélozott hajók építésébe fogtak bele. Ezzel az orosz cári haditengerészetnek is lépést kellett tartania, amely egyre nagyobb terhet jelentet az államháztartásra. Mindez pedig oda vezetett, hogy a tengeri bázisok építése szenvedett késedelmet.

A Balti-tengeren és a Távoll-Keleten történő tervezést tovább nehezítette a megfelelő hely megválasztása a flották számára, az előbbinél a német haditengerészet közelsége, az utóbbinál a megfelelő jégmentes kikötő megtalálása jelentett már-már lehetetlen feladatot. Annak ellenére, hogy több tízmillió rubelt költöttek el az egyes tengeri bázisok kiépítésére, a folyamatosan változó stratégiai tervezés miatt egyik hadszíntér tengerészeti bázisa se tudott a megfelelő mértékben kiépülni. Papastratigakis külön figyelmet szentelt annak a ténynek is, hogy a cári haditengerészet vezérkara (GMSH) általánosságban nem rendelkezett önálló döntéshozatallal, feladata legfőképpen a logisztikai kérdésekre összpontosított vagy a diplomáciai jelentéseket gyűjtötte össze. Magát az operatív tervezést csak egy szűk réteg, csupán hat-kilenc tisztból álló Haditengerészeti Tudományos Szekció (VMUO) kezelte, ezzel a szervezettel pedig a leg-

főbb probléma az volt, hogy tagjait túl sok feladattal látták el. 1902 novemberében Andrej Andrejics Virenus ellentengernagy például arról számolt be, hogy csupán egy tiszt felel az indulási és hadműveleti kérdések tanulmányozásáért, viszont e tisztnek emellett még számtalan más projektet is figyelemmel kellett kísérnie, ami mindenképpen a munka rovására ment. Mindezek ellenére a VMUO döntött a flották legfontosabb hadműveleti terveiről, és a munkájukat tovább nehezítette az a tény is, miszerint nem csak a hadszínterek közötti prioritás változásával kellett megküzdeniük, de figyelembe kellett venniük a tervezésnél az új, nagyméretű csatahajók megjelenését is.

A cári haditengerészet szükségből egyfajta egyensúlyra törekedett az egyes flották között, ennek megfelelően 1901-ig a Fekete-tengeren a kereskedelmet támadó taktikára összpontosítottak, emellett az elsődleges cél ugyanakkor a japán flotta legyőzése volt, így a legtöbb erőforrást a Csendes-óceáni Flotta kapta. Ekkor viszont a cár közbeavatkozott és elrendelte, hogy olyan hajókat építsenek a Fekete-tengeri Flotta számára, amelyek már távolabbi vizeken is bevetethetők és a Csendes-óceáni Flottát pedig a Balti Flotta segédcapatává alakították át, amelyek egy Japán elleni háború esetén egymást erősítettek volna. Bár az orosz admirálisok jelentős része a Fekete-tengeri színteret részesítette előnyben, a másik két flotta összeolvasztása jelentős belső ellenállásba ütközött, és ez a megosztottság végső soron kihatott a későbbi 1904–1905-ös eseményekre. Tovább csökkentette a haditengerészet erejét a Pénzügyminisztérium, amely egyre inkább elfogadhatatlannak találta a folyamatosan dráguló hajók építésének finanszírozását, s ez újból a stratégiai felfogás változását vonta maga után. Papastratigakis szerint a Csendes-óceáni Flotta modern hajókkal való ellátása ismét háttérbe szorult és a flotta – stratégiáját tekintve – visszatért az ellenséges kereskedelmet támadó elképzelésekhez, elismerve ezáltal a japán flotta fölényét. Ezzel szemben a Balti Flottát tovább erősítették a többi flotta kárára. Ennél a pontnál azonban vitába szállnánk a szerző véleményével, azon tény alapján, hogy a cári haditengerészet legmodernebb hajói az orosz–japán háború kitörésekor a Csendes-óceáni Flottakötelékét erősítették. Továbbá a Balti Flotta számára épített öt modern csatahajó alapvetően az előb-

bi megerősítését szolgálta, mert az elképzelésük szerint miután ezen hajók elkészülnek, átvezénylik őket a Távols-Keletre, jelentős fölényt teremtve a japánokkal szemben.² Ennek ellenére Papastratigakis helyesen mutat rá arra, hogy a háború kitörésekor a Csendes-óceáni Flotta alárendelt volt a japánnal szemben, és nem volt képes egymaga legyőzni azt, a Balti Flotta pedig még mindig nem volt megfelelő mértékben felkészülve a háborúra. A később a Második Csendes-óceáni Flottának átnevezett kötelék a fent említett modern csatahajókból is mindössze négygel rendelkezett, az összes többi egység elavult, partvédelemre alkalmas hajókból állt, így maguk a résztvevők által is előre megjósolt eredménnyel harcoltak a balti egységek.

Összefoglalva Papastratigakis munkáját, elmondhatjuk, hogy kitűnő munkát végzett, új, sokkal árnyaltabb kép alakulhat ki az olvasóban az orosz haditengerészetről. Megérthetjük, hogy milyen dilemmákkal kellett megküzdenie a folyamatosan és gyorsan változó környezetben és mi volt a stratégiai háttere a vezérkari döntéseknek. Bármely kutató számára, aki a cári haditengerészet utolsó évtizedeit vizsgálja, e recenzióban elemzett monográfia megkerülhetetlen, értékét jelentős mértékben növeli a felhasznált levéltári források listája, amelyeket a szerző közre ad.

Nicholas Papastratigakis: *Russian Imperialism and Naval Power: Military Strategy and Build-Up to the Russo-Japanese War* (Az orosz imperializmus és a tengeri hatalom: katonai stratégia és felépítés az orosz-japán háború előtt), I. B. Tauris, London, 2011. 344 o.

Csigai János

2 Stille, M.: *The Imperial Japanese Navy of the Russo-Japanese War*. Oxford, Osprey Publishing, 2016.